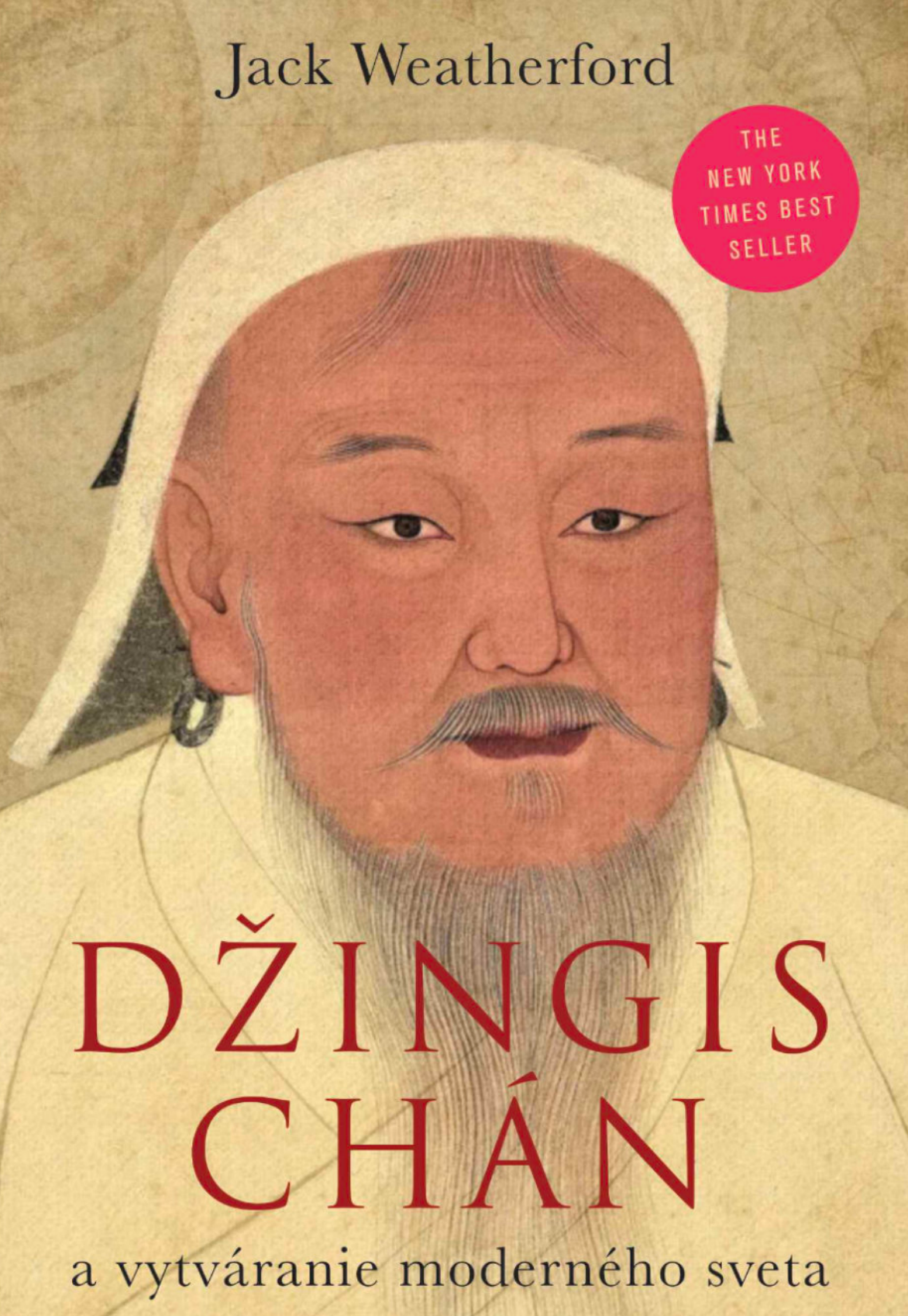

Jack Weatherford

THE
NEW YORK
TIMES BEST
SELLER

A detailed portrait of Genghis Khan, the founder of the Mongol Empire. He is depicted with a fair, slightly reddish face, a high forehead, and a serious expression. He has a full, grey beard and mustache. He is wearing a white, high-collared robe with a dark, circular earring visible on his left ear. The background is a textured, light brown or tan color, resembling aged parchment or paper.

DŽINGIS CHÁN

a vytváranie moderného sveta

Jack Weatherford

DŽINGIS CHÁN

a vytváranie
moderného sveta

eastone BOOKS

GENGHIS KHAN and the Making of the Modern World

Copyright © 2004 by Jack Weatherford

All rights reserved including the right of reproduction in whole or in part in any form.

This edition published by arrangement with Crown, an imprint of the Crown

Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC

Illustrations by S. Badral, copyright © 2003 by Jack Weatherford and Chinggis Khaan College.

All rights reserved.

Slovak edition © 2024 by Eastone Group, a.s.

Z anglického originálu GENGHIS KHAN and the Making of the Modern World

vydaného vydavateľstvom Crown preložil Peter Štrba.

V roku 2024 vydalo vydavateľstvo Eastone Books, Bratislava.

www.eastonebooks.com

Translation © 2024 Ing. Peter Štrba

Redakčné úpravy: Mgr. Alica Činčárová

Layout: Studio Eastone

Tlač: Finidr, s.r.o.

Všetky práva vyhradené.

Okrem použitia ukážok pre účely recenzie a kritiky žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukováaná ani šírená v akejkoľvek forme alebo akýmikoľvek prostriedkami bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-8109-757-7

Mladým Mongolom:

*Nikdy nezabudnite na mongolských vzdelancov,
ktorí boli ochotní obetovať svoj život, aby zachovali
vašu históriu.*

Obsah

Úvod: Chýbajúci dobyvateľ

XIII

PRVÁ ČASŤ

Hrôzovláda v stepi: 1162 – 1206

1	Krvná zrazenina	3
2	Príbeh o troch riekach	32
3	Vojna chánov	57

DRUHÁ ČASŤ

Mongolská svetová vojna: 1211 – 1261

4	Pľuvanec na Zlatého chána	85
5	Sultán verzus chán	112
6	Objav a dobytie Európy	136
7	Bojujúce kráľovné	165

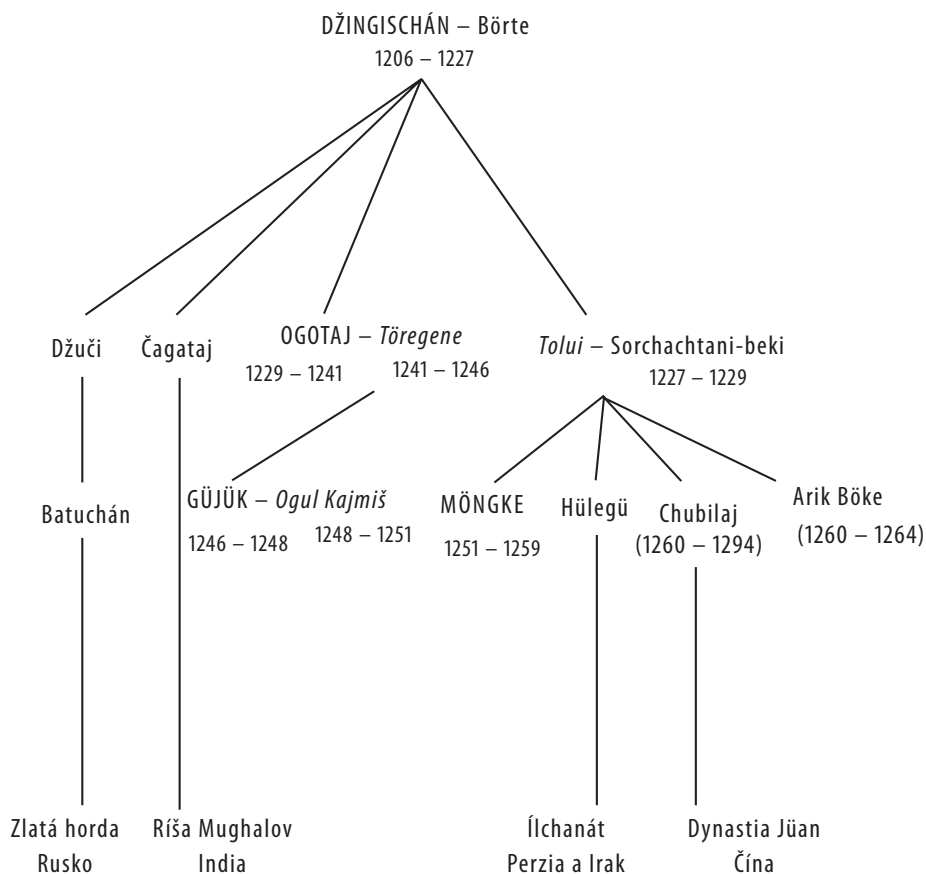
TRETIA ČASŤ

Globálne prebúdzanie 1262 – 1962

8	Chán Chubilaj a nová Mongolská ríša	203
9	Ich zlaté svetlo	227
10	Ríša ilúzií	250

Epilóg: Večný duch Džingischána	275
Poznámky	283
Slovník pojmov	303
Vybraná bibliografia	309
Podakovanie	325
O autorovi	329

Kráľovská rodina veľkej Mongolskej ríše, Jeke Mongol Ulus

VEĽKÝ CHÁN

Regent

Roky vyjadrujú trvanie vlády.

(Roky v zátvorkách vyjadrujú trvanie neuznanej vlády.)

Tento urodzený kráľ mal meno Džingischán,
ktorý bol za svojej vlády taký preslávený,
že nikde v žiadnej krajine nebol
taký úžasný majster všetkého.

GEOFFREY CHAUCER

„*Panošova poviedka*“

Canterburské poviedky (asi z r. 1395)

Chýbajúci dobyvateľ

Džingischán bol činiteľom.

— Washington Post, 1989

V roku 1937 zmizla duša Džingishána z budhistického chrámu v strednom Mongolsku pri Mesačnej rieke pod čiernymi horami Šanch, kde ju verní lámovia chránili a uctievali. Počas 30. rokov 20. storočia popravili Stalinovi nohsledi približne tridsaťtisíc Mongolov počas série výprav namierených proti ich kultúre a náboženstvu. Jednotky pustošili jeden kláštor za druhým, strieľali do mníchov, napádali mníšky, ničili náboženské predmety, vykrádali knižnice, pálili spisy a búrali chrámy. Nieкто údajne v tajnosti zachránil vtelenie duše Džingischána z kláštora Šanch a v snahe udržať ho v bezpečí s ním utiekol do hlavného mesta Ulanbátar, kde sa nakoniec stopa stráca.

Celé stáročia niesli bojovníci-pastieri po zvlnených, trávnatých stepiach vnútrozemskej Ázie Zástavu ducha nazývanú *sulde*, ktorá vznikla tak, že sa hriva ich najlepších žrebcov pripevnila na tyč kopije hneď pod hrot. Kdekoľvek si bojovník-pastier zriadil tábor, zapichol Zástavu ducha pred vchodom, aby tým vyjadril svoju identitu a aby bola jeho neustálou ochrankyňou. Zástava ducha vždy ostávala vonku pod Večným modrým nebom, ktoré Mongoli uctievali. Ako sa hrivy vlnili v takmer neustálom vánku stepi, zachytávali silu vetra, oblohy a slnka a zástava smerovala túto

silu z prírody na bojovníka. Vietor v hrive inšpiroval sny bojovníka a povzbudzoval ho, aby šiel za svojím osudom. Hriva, ktorá sa vo vetre mykala a skrúcala, nabádala svojho majiteľa, aby neustále pokračoval vpred, lákala ho, aby opustil súčasné táborisko a hľadal ďalšie, aby objavil lepšiu pašu, aby preskúmal nové možnosti a dobrodružstvá, aby pre svoj život na tomto svete vytvoril vlastný osud. Jednota medzi bojovníkom a jeho Zástavou ducha sa časom tak rozšírila, že keď umrel, jeho duša údajne prebývala navždy vo zväzkoch hrivy. Kým bojovník žil, zástava z hrivy niesla jeho osud; po smrti sa stala jeho dušou. Fyzické telo sa rýchlo odovzdalo prírode, no duša navždy žila vo zväzkoch hrivy, aby inšpirovala budúce generácie.

Džingischán mal jednu zástavu z hrivy bielych koní, ktorú používal v čase mieru, a jednu z hrivy čiernych koní, ktorá mala všetkých viesť vo vojne. Biela sa stratila veľmi skoro, no čierna prežila ako schránka pre jeho dušu. Celé stáročia po Džingischánovej smrti uctieval mongolský národ zástavu, v ktorej prebývala jeho duša. V 16. storočí Zanabazar, jeden z jeho potomkov, vybudoval kláštor, ktorý mal špeciálnu úlohu vystaviť a chrániť túto zástavu. Viac ako tisíc mníchov Žltého klobúka, sekty vychádzajúcej z tibetského budhizmu, chránilo túto významnú zástavu pred búrkami i metelicami, inváziami aj občianskymi vojnami, no pre totalitnú politiku 20. storočia nepredstavovali mnísi protivníkov. Boli zabití a Zástava ducha zmizla.

Osud neriadil Džingischána; Džingischán si svoj osud vytvoril. Zdalo sa nepravdepodobné, že by niekedy v budúcnosti mohol získať toľko koní, aby si vyrobil vlastnú Zástavu ducha, nehovoriac o tom, že by ju nasledoval po svete. Chlapec, z ktorého sa stal Džingischán, vyrástol vo svete mimoriadneho kmeňového násilia. Súčasťou jeho detstva bola vražda, znásilnenie aj zotročenie. Keďže bol synom v rodine vyhnanco, ktorá mala umrieť v stepi, pravdepodobne sa počas celého svojho detstva nestretol s viac ako niekoľkými stovkami ľudí a nedostal žiadne formálne vzdelanie. V týchto tvrdých podmienkach sa – až hrozivo detailne – zoznámil s celou škálou ľudských emócií: s túžbou, ambíciou aj krutosťou. Ešte v detskom veku zabil svojho staršieho nevlastného

brata, bol zajatý a zotročený konkurenčným klanom a dokázal ujsť svojím väzňom.

V týchto desivých podmienkach chlapec preukázal, že dokáže prežiť a má pud sebazáchovy, no nič nenasvedčovalo, že jedného dňa dosiahne úspechy. Ako dieťa sa bál psov a vždy sa rýchlo rozplakal. Jeho mladší brat bol silnejší ako on a bol tiež lepším strelcom a zápasníkom; jeho nevlastný brat ho šikanoval a doberal si ho. No z týchto hrozných podmienok, keď zažil hlad, ponižovanie, únos aj otroctvo, sa začal dvíhať do výšin, kde naňho čakala moc. Ešte pred pubertou si vybudoval dva najdôležitejšie vzťahy vo svojom živote. Odprisahal večné priateľstvo a vernosť o niečo staršiemu chlapcovi, ktorý sa v mladosti stal jeho najbližším priateľom, no v dospelosti sa zmenil na najväčšieho nepriateľa, a našiel dievča, ktoré potom naveky miloval a z ktorého urobil matku cisárov. Duálnu schopnosť uzatvárať priateľstvá a vytvárať si nepriateľov, ktorú nadobudol v mladosti, si zachoval po celý život a stala sa definujúcou črtou jeho osobnosti. Mučivé otázky lásky a otcovstva, ktoré vznikli pod spoločnou prikrývkou alebo pri mihotavom svetle ohňa rodinného krbu sa premietli aj na väčšie plátno svetových dejín. Svet sa ponoril do jeho osobných cieľov, túžob a obáv.

Rok čo rok postupne porážal každého, kto bol silnejší ako on, až kým neporazil všetky kmene mongolskej stepi. Keď mal päťdesiat rokov, vek, keď väčšina veľkých dobyvateľov už mala svoje bojovné dni za sebou, jeho Zástava ducha ho vyzvala, aby opustil svoj vzdialený domov a čelil armádam civilizovaných národov, ktoré sužovali a zotročovali nomádske kmene celé storočia. Počas ostávajúcich rokov svojho života nasledoval Zástavu ducha a opakovane zažíval víťazstvá, keď prekročil púšť Gobi, Žltú rieku, vstúpil do čínskych kráľovstiev, prešiel stredoázijské územia Turkov a Peržanov a dostal sa cez hory Afganistanu k rieke Indus.

Boj za bojom menila mongolská armáda vojnu na medzikontinentálnu záležitosť, ktorá sa odohrávala na viacerých frontoch s dĺžkou tisícov kilometrov. Inovatívne bojové techniky Džingischána poslali stredovekých európskych rytierov s ťažkým brnením do zabudnutia a nahradila ich disciplinovaná jazda pohybujúca sa v koordinovaných jednotkách. Namiesto toho, aby sa Džingischán spoliehal na obranné opevnenia, brilantným

spôsobom využíval na bojovom poli rýchlosť a prekvapenie a vylepšil tiež obliehanie až do takej miery, že ukončil éru miest obohnaných hradbami. Džingischán naučil svoj národ nielen bojovať v neuveriteľne vzdialených oblastiach, ale aj neprestávať bojovať roky, desaťročia a napokon aj viac ako tri generácie.

Za dvadsaťpäť rokov si mongolská armáda podmanila viac území a národov ako Rimania dobyli za štyristo rokov. Džingischán spolu so svojimi synmi a vnukmi dobyli najhustejšie obývané civilizácie 13. storočia. Nech už to meriame celkovým počtom porazených národov, počtom pripojených krajín alebo celkovou rozlohou okupovaného územia, Džingischán dobyl viac ako dvakrát toľko území ako ktorýkoľvek iný človek v dejinách. Kopytá koní mongolských vojakov sa omočili vo vodách každej rieky a jazera od Tichého oceánu až po Stredozemné more. Na vrchole moci pokrývala ríša asi 28 až 31 miliónov štvorcových kilometrov súvislého územia, čo je plocha približne rovná veľkosti afrického kontinentu. Je to tiež územie značne väčšie ako pokrýva Severná Amerika vrátane Spojených štátov, Kanady, Mexika, Strednej Ameriky a karibských ostrovov. Siaha od zasneženej sibírskej tundry až k rozpáleným pláňam Indie, od ryžových polí Vietnamu k pšeničným poliам Maďarska, a od Kórey až po Balkán. Väčšina ľudí dnes žije v krajinách dobytých Mongolmi; keby sme si zobrali súčasnú mapu, Džingischán by dobyl tridsať krajín s vyše troma miliardami ľudí. Najzarážajúcejším aspektom tohto úspechu je, že celý mongolský kmeň tvoril dokopy asi milión ľudí, čo je menej, ako je pracovníkov v niektorých súčasných korporáciách. Z tohto milióna verboval svoju armádu, ktorá nemala viac ako stotisíc bojovníkov – to je skupina, ktorá by sa bez problémov vošla na väčšie súčasné športové štadióny.

Keby sme to chceli prerozprávať v amerických reáliách, úspechy Džingischána znamenajú niečo také, ako keby Spojené štáty nezaložila skupina vzdelaných obchodníkov alebo bohatých plantážnikov, ale jeden z negramotných otrokov, ktorý čisto iba silou svojej osobnosti, charizmy a odhodlania oslobodil Ameriku spod cudzej nadvlády, zjednotil národ, vytvoril abecedu, napísal ústavu, vyhlásil všeobecnú náboženskú slobodu, vynášiel nový systém boja, pochodoval s armádou z Kanady do Brazílie a otvoril obchodné cesty v zóne voľného obchodu, ktorá siahala naprieč

kontinentmi. Na každej úrovni a z každého uhla pohľadu prekračujú Džingischánove úspechy svojím rozsahom a veľkosťou hranice našej predstavivosti a vyžadujú si zložité vedecké vysvetlenie.

Ako sa Džingischánova jazda hnala 13. storočím, prepisovala hranice sveta. Architektúru týchto hraníc netvorili kamene, ale národy. Džingischán nebol spokojný s obrovským počtom malých kráľovstiev a tak spojil menšie krajiny do väčších. Vo východnej Európe Mongoli zjednotili tucet slovanských kniežatstiev a miest do jedného veľkého ruského štátu. Vo východnej Ázii vytvorili za tri generácie Čínu pospájaním zvyškov dynastie Sung na juhu s Džürčenmi v Mandžusku, Tibetom na západe, kráľovstvom Tangutov pri púšti Gobi a územím Ujgurov vo východnom Turkistane. Ako Mongoli rozširovali svoje panstvo, vytvárali krajiny, ako sú Kórea a India, ktoré prežili až do súčasnosti v približne rovnakých hraniciach stanovených ich mongolskými dobyvateľmi.

Džingischánova ríša pospájala a pritiahla k sebe mnohé civilizácie a vytvorila nový svetový poriadok. Keď sa v roku 1162 Džingischán narodil, Starý svet pozostával z viacerých regionálnych civilizácií, z ktorých žiadna nemala v podstate akékoľvek vedomosti o ktorejkoľvek inej civilizácii nachádzajúcej sa za jej najbližšími susedmi. Nikto v Číne nepočul nič o Európe a nikto v Európe nepočul nič o Číne a, pokiaľ vieme, nikto dovtedy neuskutočnil cestu z Európy do Číny alebo naopak. Do svojej smrti v roku 1227 ich Džingischán prepojil pomocou diplomatických a obchodných kontaktov, ktoré ostávajú zachované dodnes.

Keď Džingischán rozdrvil feudálny systém aristokratických výsad a rodových línií, vytvoril nový a jedinečný systém založený na zásluhách, vernosti a úspechoch jednotlivca. Vzal izolované a malátne obchodné mestá ležiace na Hodvábnej ceste a zorganizoval ich do najväčšej zóny voľného obchodu v dejinách. Znížil dane pre všetkých a úplne ich zrušil pre lekárov, učiteľov, kňazov a vzdelávacie zariadenia. Zriadil pravidelné sčítanie ľudu a vytvoril prvý medzinárodný poštový systém. Nebol cisárom, ktorý by hromadil bohatstvo a poklady; naopak, širokým vrstvám distribuoval tovar nadobudnutý v boji, aby sa dostal späť do komerčného obehu. Vytvoril medzinárodný zákon a ustanovil najvyšší zákon Večného modrého neba, ktorý platil pre všetkých ľudí. V čase, keď sa väčšina

panovníkov považovala za niečo viac ako zákon, Džingischán trval na tom, že pred zákonmi sú panovníci rovnako zodpovední za svoje konanie ako najnižší pastieri. V rámci svojich krajín zaručil náboženskú slobodu, hoci od podrobených poddaných vyžadoval absolútnu vernosť, nech boli akéhokoľvek vyznania. Trval na vláde zákona a zrušil mučenie, no vydával sa na veľké výpravy, aby vyhľadával a zabíjal lúpežníkov a teroristických nájomných vrahov. Odmietal držať rukojemníkov a namiesto toho zaviedol novotu vo forme garancie diplomatickej imunity pre všetkých veľvyslancov a poslov vrátane tých, ktorí pochádzali z nepriateľských národov, s ktorými bol vo vojne.

Džingischán vytvoril svoju ríšu s takými pevnými základmi, že rástla ešte ďalších 150 rokov. Počas storočí nasledujúcich po rozpade ríše vládli jeho potomkovia ďalej v rôznych menších ríšach a veľkých krajinách – od Ruska, Turecka a Indie až po Čínu a Perziu. Dávali si eklektické tituly vrátane takých, ako sú chán, cisár, sultán, kráľ, šach, emir či dalajláma. Pozostatky jeho ríše ostali pod nadvládou jeho potomkov sedem storočí. Mughalovia vládli v Indii až do roku 1857, keď Briti vyhnali cisára Bahá-dura Šacha II. a odsekli hlavu dvom jeho synom a jeho vnukovi. Posledný vládnucci potomok Džingischána, bucharský emir Alim-chán, ostal pri moci v Uzbekistane, až kým ho v roku 1920 nezosadila prichádzajúca sovietska revolúcia.

Dejiny odsúdili väčšinu dobyvateľov na nešťastnú a predčasnú smrť. Alexander Veľký zomrel vo veku tridsaťtri rokov v Babylone za záhadných okolností a jeho stúpenci mu vyvraždili rodinu a rozdelili územie. Bývalí spojenci Júlia Cézara a jeho kolegovia aristokrati ho dobodali na smrť v sieni rímskeho senátu. Keď Napoleon videl, že všetky jeho výpravy sa skončili porážkou a deštrukciou, osamelý a zatrpknutý čelil smrti ako väzeň na samotke na jednom z najvzdialenejších a najnedostupnejších ostrovov na planéte. Avšak takmer sedemdesiatročný Džingischán umrel na posteli vo svojom tábore obklopený milujúcou rodinou, vernými priateľmi a lojálnymi vojakmi pripravenými riskovať na jeho príkaz vlastný život. Džingischán zomrel v lete roku 1227 počas výpravy proti Tangu-tom na hornom toku Žltej rieky. Alebo, slovami Mongolov, ktorí majú

hrôzu pri zmienke o smrti či chorobe, „vystúpil do neba“. Zachované tajomstvo ohľadom príčiny smrti prinieslo v nasledujúcich rokoch špekulácie a neskôr inšpirovalo legendy, ktoré sa vďaka nánosu času často javili ako historické fakty. Plano di Carpini, prvý európsky vyslanec k Mongolom, napísal, že Džingischán umrel, keď ho zasiahol blesk. Marco Polo, ktorý často cestoval do Mongolskej ríše počas vlády Džingischánovho vnuka Chubilaja, napísal, že Džingischán podľahol zraneniu, ktoré spôsobil zásah šípom do kolena. Niektorí tvrdili, že ho otrávil neznámi nepriatelia. Podľa ďalšej legendy ho zabilo kúzlo kráľa Tangutov, proti ktorému bojoval. Podľa jedného príbehu, ktorý šíрили jeho odporcovia, si zajatá kráľovná Tangutov vložila do svojej vagíny isté zariadenie a keď s ňou mal Džingischán pohlavný styk, odtrhlo mu to pohlavné orgány a umrel hroznou smrťou.

V protiklade k mnohým príbehom o jeho skone, smrť v nomádskom *gere*, ktorý bol v podstate podobný tomu, v ktorom sa narodil, ilustrovala, aký úspešný bol pri zachovávaní tradičného spôsobu života svojho národa; iróniou však je, že pri tom premenil celý svet. Džingischánovi vojaci odprevadili telo svojho mŕtveho chána späť do vlasti v Mongolsku, kde sa mal uskutočniť tajný pohreb. Jeho stúpenci ho v anonymite pochovali v domovskej pôde bez mauzólea, chrámu, pyramídy alebo čo i len malého náhrobného kameňa, ktorý by označoval miesto, kde leží. Podľa viery Mongolov by telo mŕtveho malo ostať na pokoji a nepotrebuje žiadny monument, lebo duša v ňom už nebola; žila v Zástave ducha. Pri pohrebe sa Džingischán potichu vrátil do nekonečnej zeme Mongolska, z ktorej vzišiel. Jeho posledná zastávka na ceste životom ostala neznáma, no pri nedostatku spoľahlivých informácií si ľudia sami vymysleli vlastnú históriu, ktorá obsahovala mnoho dramatických príkras. Podľa jedného často opakovaného príbehu zabili vojaci z jeho pohrebného sprievodu na svojej štyridsať dní trvajúcej ceste každého človeka alebo zviera a po tajnom pohrebe dupalo po okolí jeho hrobu osemsto jazdcov na koňoch, aby sa miesto jeho posledného spočinutia nedalo objaviť. Potom boli podľa týchto obrazotvorných príbehov títo jazdci zabití ďalšími vojakmi, aby nemohli prezradiť, kde leží Džingischánov hrob; a potom zase týchto vojakov zabila ďalšia skupina bojovníkov.

Po tajnom pohrebe v domovine uzavreli vojaci celé územie, ktoré malo rozlohu niekoľko stoviek štvorcových kilometrov. Vstúpiť doň nemohol nikto okrem členov Džingischánovej rodiny a kmeňa špeciálne vy-cvičených vojakov, ktorí tu boli umiestnení s úlohou zabiť každého votrel-ca. Toto územie – *Ikh Khorig*, Veľké tabu nachádzajúce sa hlboko v srdci Ázie – ostávalo uzavreté takmer osemsto rokov. Všetky tajomstvá Džingischánovej ríše boli akoby uzamknuté v jeho záhadnej domovine. Ešte dlho po páde Mongolskej ríše a vpáde cudzích armád do rôznych častí Mongolska bránili Mongoli každému vo vstupe na posvätný okrsok ich predka. Aj napriek neskoršej konverzii Mongolov na budhizmus od-mietli Džingischánovi následníci dovoliť kňazom postaviť svätyňu, kláš-tor alebo pamätník, ktorý by označoval jeho hrob.

V 20. storočí zase Džingischánovo rodisko a hrob pevne strážili so-vietski vládcovia v snahe dosiahnuť, aby sa nestali miestami, kde by sa zhromažďovali nacionalisti. Namiesto označenia Veľké tabu alebo iného historického pomenovania, ktoré by naznačovalo spojenosť s Džingischá-nom, nazvali soviety toto miesto „vysoko vyhradené územie“. Admini-stratívne ho vyčlenili z provincie, ktorá ho obkolesovala, a umiestnili ho pod priamu správu ústrednej vlády, ktorá bola zase pod prísnou kontro-lou Moskvy. Soviety potom ešte zapečatili toto „vysoko vyhradené úze-mie“ s veľkosťou milión hektárov tým, že ho obkolesili rovnako veľkým „vyhradeným územím“. Vláda v snahe zabrániť cestovaniu v rámci tohto územia tu počas éry komunizmu nestavala cesty ani mosty. Soviety udr-žiavali medzi „vyhradeným územím“ a hlavným mestom Mongolska Ulanbátarom silno opevnenú leteckú základňu s lietadlami MiG, ktorá bola s vysokou pravdepodobnosťou skladiskom jadrových zbraní. Vstup do zakázanej zóny blokovala veľká sovietska tanková základňa a ruské vojsko používalo toto územie na tréning strelby a tankové manévry.

Mongoli neuskutočnili žiadne technologické objavy, nezaložili žiadne nové náboženstvá, nenapísali nové knihy ani divadelné hry a nedali svetú žiadnu novú plodinu alebo spôsob obrábania pôdy. Ich vlastní remeselní-ci nedokázali tkať látky, zlievať kovy, vyrábať keramiku a dokonca ani piecť chlieb. Nevyrábali porcelán, nemaľovali obrazy a nestavali budovy.

No ako ich armáda dobýjala jednu kultúru za druhou, zbierali a prenášali všetky tieto zručnosti z jednej civilizácie na druhú.

Jedinými trvalými štruktúrami, ktoré Džingischán postavil, boli mosty. Hoci zavrhoval stavanie hradov, pevností, miest či múrov, pri presune po krajinách postavil pravdepodobne viac mostov ako ktorýkoľvek vládca v dejinách. Premostil stovky potokov a riek, aby bol pohyb jeho armád a tovarov rýchlejší. Mongoli úmyselne sprístupnili svetu nový obchod nielen v oblasti tovarov, ale aj myšlienok a poznatkov. Prepravili nemeckých baníkov do Číny a čínskych lekárov do Perzie. Prevozy sa týkali celej škály vecí – od monumentálnych po triviálne. Všade, kam prišli, rozšírili používanie kobercov a z Perzie do Číny preniesli citrón a mrkvu. Z Číny na západ zase dopravili rezance, hracie karty a čaj. Prepravili obrábača kovov z Paríža, aby postavil fontánu na suchých mongolských stepiach, najali si anglického šľachtica, aby slúžil ako tlmočník v ich armáde, a do Perzie preniesli čínske snímanie odtlačkov prstov. Financovali stavbu kresťanských kostolov v Číne, budhistických chrámov a stúp v Perzii a moslimských škôl Koránu v Rusku. Mongoli sa prehнали svetom ako dobyvatelia, no tiež ako prenášači kultúr medzi civilizáciami, ktorí v dejinách nemajú obdobu.

Mongoli, ktorí zdedili Džingischánovu ríšu, chceli premiestňovať výrobky i komodity a kombinovať ich spôsobmi, vďaka ktorým vznikli úplne nové produkty a bezprecedentné vynálezy. Keď vysoko kvalifikovaní technici z Číny, Perzie a Európy skombinovali čínsky pušný prach s moslimským plameňometom a uplatnili európsku technológiu odlievania zvonov, vytvorili delo, čo znamenalo úplne novú úroveň technologickej inovácie, z ktorej vznikol rozsiahly súčasný arzenál zbraní – od pištolí po rakety. Hoci každá vec mala istý význam, väčší vplyv sa dosiahol vďaka tomu, že Mongoli vyberali a kombinovali rôzne technológie, čím vytvárali nezvyčajné hybridy.

Mongoli vo svojich politických, ekonomických a intelektuálnych aktivitách neustále preukazovali, že sú internacionalisti. Nesnažili sa iba o dobytie sveta, ale aj o zavedenie globálneho poriadku založeného na voľnom obchode, jedinom medzinárodnom práve a univerzálnej abecede, pomocou ktorej sa malo písať vo všetkých jazykoch. Džingischánov vnuk Chubilaj zaviedol papierovú menu, ktorá sa mala používať všade,

a pokúsil sa vytvoriť základné školy, ktoré mali poskytovať všeobecné základné vzdelanie pre všetky deti, aby sa dosiahla všeobecná gramotnosť. Mongoli vylepšili a skombinovali rôzne kalendáre a vytvorili kalendár na desaťtisíc rokov, ktorý bol presnejší, ako ktorýkoľvek pred ním, a sponzorovali výrobu najrozsiahlejších máp, aké boli kedy zostavené. Mongoli nábádali obchodníkov, aby sa po súši vydávali na cesty do ich ríše, a vysielali prieskumníkov až do Afriky po súši aj po mori, aby rozšírili obchodný a diplomatický dosah ríše.

V takmer každej krajine, ktorej sa Mongoli dotkli, sa prvotná deštrukcia a šok z dobytia neznámym a barbarským kmeňom rýchlo zmenili na bezprecedentný nárast kultúrnej komunikácie, rozšírenie obchodu a zlepšenie života danej civilizácie. V Európe Mongoli vyvraždili aristokratický rytiersky stav, no sklamaní všeobecnou chudobou v tejto oblasti v porovnaní s Čínou a moslimskými krajinami sa obrátili a neobťažovali sa dobývaním miest, plienením krajín či ich zabudovávaním do rozširujúcej sa ríše. Európa napokon utrpela najmenej škôd, no vďaka obchodníkom, ako bola napríklad rodina Polovcov z Benátok, získala všetky výhody kontaktu a došlo k výmene vyslancov medzi mongolskými chánmi a pápežmi aj kráľmi v Európe. Nové technológie, poznatky a bohatstvo nadobudnuté obchodom vytvorili renesanciu, v ktorej Európa znovuobjavila časť svojej predchádzajúcej kultúry, no čo bolo dôležitejšie, z východu absorbovala technológie kníhtlače, strelných zbraní, kompasu a počítadla. Ako v 13. storočí poznamenal anglický vedec Roger Bacon, Mongoli uspeli nielen vďaka lepšie zvládnutému boju, skôr „boli úspešní vďaka vede“. Hoci Mongoli „dychtia po vojne“, dosiahli taký pokrok preto, lebo „venujú svoj voľný čas princípom filozofie“.

Zdalo by sa, že v dôsledku vplyvu Mongolov sa počas renesancie zmenil každý aspekt života Európana – technológie, vedenie vojny, obliekanie, obchod, jedlá, umenie, literatúra a hudba. Okrem nových foriem boja, nových strojov a nových jedál sa zmenili dokonca aj najvšednejšie aspekty každodenného života, keď Európania prešli na mongolské textílie, začali nosiť nohavice a kabáty namiesto tuník a rób, začali hrať na hudobných nástrojoch so stepným lukom namiesto vybrnkávania tónov prstami a začali maľovať obrazy novým štýlom. Európania dokonca prebrali

mongolský výkrik *hurá* ako nadšené vyjadrenie bravúry a vzájomného povzbudenía.

Vzhľadom na toľko úspechov Mongolov nie je príliš prekvapivé, že Geoffrey Chaucer, prvý autor anglického jazyka, venoval najdlhší príbeh v diele *Canterburské poviedky* ázijskému mongolskému dobyvateľovi Džingischánovi. Písal o ňom a jeho úspechoch s neskrývaným obdivom. No my sme prekvapení, že sa o Mongoloch, ktorých zvyšok sveta dnes vníma ako typických krvilačných barbarov, týmto spôsobom vyjadrovali učené renesanční muži. Portrét, ktorý nám zanechali Chaucer alebo Bacon, sa príliš nepodobá na obrazy, ktoré poznáme z neskorších kníh alebo filmov vykresľujúcich Džingischána a jeho armádu ako hordy divochov dychtiacich po zlate, ženách a krvi.

Napriek mnohým obrazom Džingischána, ktoré sa objavili v neskorších rokoch, nemáme žiadne jeho vyobrazenie, ktoré by vzniklo za jeho života. Na rozdiel od všetkých ostatných dobyvateľov v dejinách, Džingischán nikdy nedovolil nikomu, aby namaľoval jeho portrét, vytvoril jeho sochu či vyryl jeho meno alebo podobu do mince, a jediný jeho opis z úst jeho súčasníkov je skôr zaujímavý ako informatívny. Povedané slovami súčasnej mongolskej piesne o Džingischánovi, „predstavili sme si tvoj zjav, no naše mysle boli prázdne“.

Bez portrétov Džingischána alebo bez akéhokoľvek mongolského záznamu bol svet odkázaný na to, aby si ho predstavil, ako chcel. Nikto sa neodvažoval namaľovať jeho obraz, až kým od jeho smrti neprešlo pol storočia, a potom ho každá kultúra zobrazila vlastným spôsobom. Číňania ho vykreslili ako priateľského staršieho muža s udržiavanou bradou a prázdnyimi očami, ktorý pôsobil skôr ako zamyslený čínsky mudrc než zúrivý mongolský bojovník. Jeden perzský autor miniatúr ho zobrazil ako turkického sultána sediaceho na tróne. Európania ho zobrazili ako typického barbara so zúrivým výzorom a upreným krutým pohľadom, ktorý bol škaredý v každom ohľade.

Pre budúcich historikov, ktorí by chceli písať o Džingischánovi a jeho ríši, znamenalo tajnostkárstvo Mongolov nepríjemnú situáciu: životopisci a historici mali príliš málo zdrojov, na ktorých by mohli založiť svoje

príbehy. Poznali chronológiu dobývania miest a porážok rôznych armád, no ohľadom Džingischánovho pôvodu, osobnosti, motivácie či osobného života mali veľmi málo informácií. Celé stáročia sa šíрили nepodložené chýry, že krátko po jeho smrti spísal informácie o všetkých týchto aspektoch jeho života niekto, kto mu bol blízky, do tajného dokumentu. Na existenciu tohto záhadného dokumentu odkazovali čínski aj perzskí učitelia a niektorí tvrdili, že ho videli v čase, keď bola Mongolská ríša na vrchole moci. Takmer sto rokov po Džingischánovej smrti opísal tieto texty perzský historik Rašíd al-Dín ako „autentickú kroniku“ napísanú „mongolským spôsobom vyjadrovania sa a mongolskými písmenami“. No varoval, že sú strážené v archíve, kde „boli ukryté a utajené pred verejnosťou“. Zdôraznil, že „nikto, kto by mohol porozumieť a vniknúť“ do týchto mongolských spisov, „nedostal príležitosť“. Zdá sa, že väčšina stôp vedúcich k tomuto tajnému dokumentu zmizla po skončení vlády Mongolov, a časom mnohí z najlepších učencov začali byť presvedčení, že takýto text ani nikdy neexistoval a ide iba o ďalší z mnohých mýtov o Džingischánovi.

Ako ho rôzne zobrazovali nápadití maliari, podobne aj učitelia. Ľudia vytvárali najrôznejšie mýty a pôsobivé príbehy o Džingischánovom živote od Kórey až po Arménsko. Pri nedostatku spoľahlivých informácií vkladali do týchto textov vlastné obavy a fóbie. Ako plynuli storočia, porovnávali učitelia ľudí, ako boli Alexander, Cézar, Karol Veľký či Napoleon, a kládli na misky váh na jednej strane hrôzy a agresiu, ktorú priniesli, a na druhej strane ich úspechy či špeciálnu úlohu v dejinách. No pri Džingischánovi a Mongoloch ostávajú úspechy zabudnuté, kým ich údajné zločiny a brutalita sa zveličili. Džingischán sa stal stereotypom barbara, krvavého divocha, bezohľadného dobyvateľa, ktorý si užíval ničenie ako také. Džingischán, jeho mongolská horda a do veľkej miery aj Ázijci vo všeobecnosti sa stali jednorozmernými karikatúrami, symbolom všetkého, čo ležalo za hranicami civilizácie.

V čase osvietenstva na konci 18. storočia sa tento hrozivý obraz objavil vo Voltairovom diele *Sirota z Číny*, čo je hra o Džingischánovom dobývaní tejto krajiny: „Nazýva sa kráľ kráľov, ohnivý Džingischán, ktorý ničí úrodné pôdy Ázie.“ V protiklade k chvále Chaucera opisuje Voltaire Džingischána nasledovne: „Tento ničivý tyran, ... ktorý pyšne... šliape po